

KZ

NO 05 SEPTEMBER 2023

ROUTINES EN
RITUELEN

WAT ART-BASED LEARNING (ABL) MUZIEKONDERWIJS KAN BIEDEN

Tekenning bij ABL1 Cato Duys

ART-BASED LEARNING EN MUZIEK

Niet leren over kunst, maar *ván* kunst, dat is de kern van Art-Based Learning (ABL), een methodiek die zijn oorsprong vindt in de beeldende kunsten. Lutters (2012) ontwikkelde de ABL-theorie, evenals de training voor onder andere docenten en educatief medewerkers.

Hoewel de methode op steeds meer plekken wordt ingezet als kunsteducatief instrument, is deze nog vrijwel onbekend bij muziekdocenten.

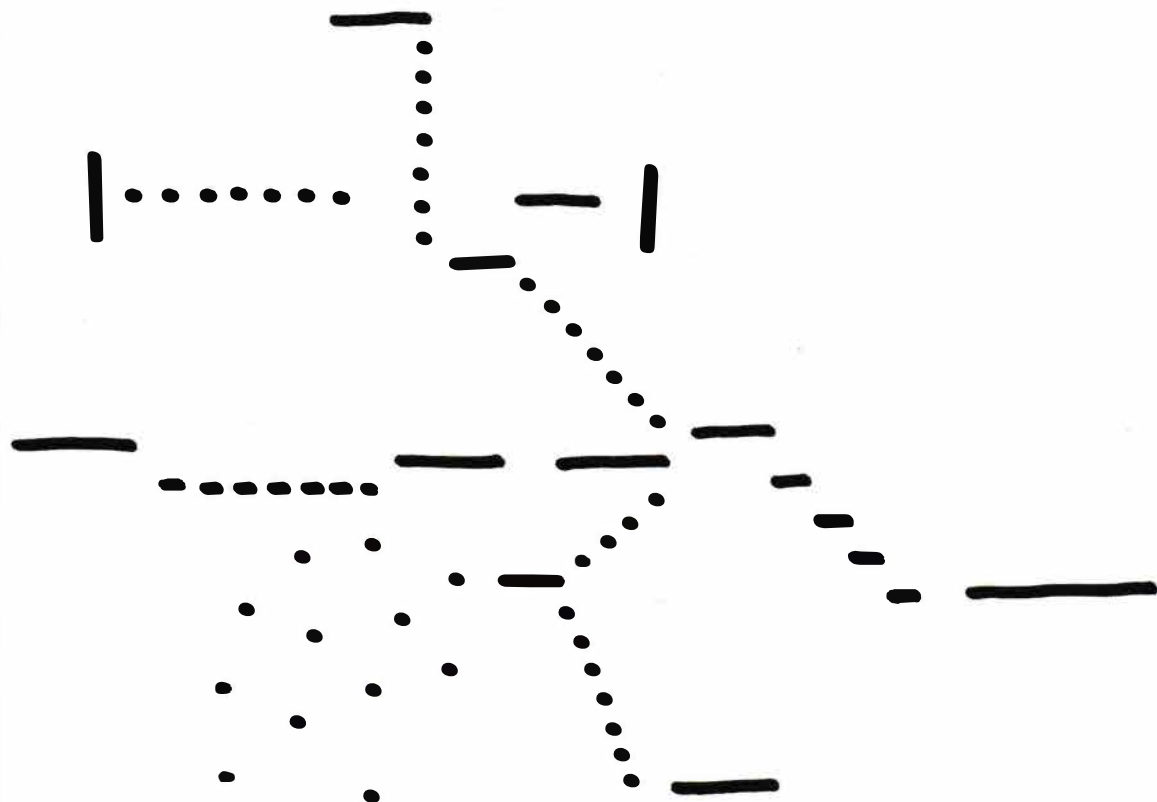
Tijdens mijn studie aan de master Kunsteducatie (Fontys) onderzocht ik wat deze methode het muziekonderwijs kan bieden. Ik richtte me daarbij op het hoger muziekonderwijs, waar ik werkzaam ben als docent. Dat hoger muziekonderwijs is tamelijk vaardigheidsgericht en de training van techniek en

theorie vormt meestal de kern. Begrijpelijk en nuttig, maar muziek is zoveel meer dan dat.

ABL gaat juist over de betekenis en beleving van muziek en nodigt uit tot reflectie. Het is in die zin een mooie aanvulling op theorie en techniek. Bovendien neemt ABL de tijd om te vertragen, om

tot aandachtig luisteren te komen. Dat laatste lijken we steeds moeilijker te vinden, mogelijk omdat de manier waarop we naar muziek luisteren verandert, tegelijk met het tempo van wat sommigen de aandachtseconomie zijn gaan noemen (Davenport & Beck, 2001). Het aanbod van muziek is zo groot dat écht

“DE METHODE
ABL WORDT
OP STEEDS
MEER
PLEKKEN
INGEZET
ALS KUNST-
EDUCATIEF
INSTRUMENT,
MAAR IS NOG
VRIJWEL
ONBEKEND
BIJ MUZIEK-
DOCENTEN”

luisteren moeilijker is geworden (Serrien, 2017).

BETEKENIS EN BELEVING

ABL vertrekt vanuit de gedachte dat kunstwerken allerlei associaties, gedachtes, herinneringen, emoties en ideeën in gang kunnen zetten. Door in dialoog te gaan met een kunstwerk komt een denkproces op gang dat kan leiden tot nieuwe inzichten en ideeën (Lutters, 2012, 2020). Dat denkproces verloopt in vier fasen:

1 Existentiële vragen
Het begint met het formuleren van een voor de deelnemer betekenisvolle, persoonlijke vraag. Op die manier brengt de deelnemer iets van zichzelf mee in de ontmoeting met het werk.

2 Het sprekende object
De deelnemer kiest een werk om mee in dialoog te gaan. Die keuze kan ook worden omgedraaid: de deelnemer laat zich kiezen door het kunstwerk, door open te staan voor wat zich

op dat moment aandient. In deze fase luistert de deelnemer aandachtig en met oog voor detail naar wat dat kunstwerk te vertellen heeft. Zo objectief mogelijk, nog zonder betekenis te geven.

3 Mogelijke werelden
De deelnemer laat zich meeslepen in een fictieve werkelijkheid tussen het werk en de deelnemer. Alles kan daarin met elkaar in verband worden gebracht. Het gaat om associatie, verbeelding en divergent denken.

4 Verhalen vertellen
In deze laatste, convergerende fase probeert de deelnemer betekenis te geven aan wat zich in de vorige fasen aandient. De opbrengsten worden verwerkt in een creatieve uiting.

MUZIEK EN ABL
Hoewel Lutters (2019) stelt dat ABL vooral werkt met beeldende kunst in een museale context, heb ik gemerkt dat de vier fasen prima uitgangspunten zijn voor een ontmoeting met muziek. Muziek is

voor velen een drager van emotie en fantasie, bovendien stimuleert het de verbeelding. Eisner (2002) omschrijft muziek zelfs als niet uitsluitend auditief, maar ook visueel en tactiel, alsof je het kan aanraken.

Dat gaat misschien wat ver, maar zowel uit mijn experimenten als uit muziekpsychologisch onderzoek blijkt dat muziek voor veel mensen beelden en daarmee samenhangende emoties en gedachten oproept (Juslin & Västfjäll, 2008; Küssner & Eerola, 2019; Taruffi et al., 2017).

AANDACHTSPUNTEN

De perceptie van muziek voltrekt zich anders dan die van beeld; de methode is niet één op één te kopiëren naar een context met muziek. Muziek is geen fysiek object, je kunt er niet omheen lopen. Waar een object zich vóór je bevindt, lijkt geluid eerder omringend te zijn. De luisteraar wordt als het ware ondergedompeld in een grenzeloos auditief veld (Ihde, 2007). Dat maakt het wellicht makkelijker om je mee te laten voeren naar *mogelijke werelden*.

Dan is er de factor tijd. Muziek staat niet stil, het beweegt in de tijd. Dat maakt het misschien moeilijker om in te zoomen op details. De muziek bepaalt het tempo van de ervaring. Het werken met muziekopnames ligt dan eerder voor de hand dan met livemuziek, omdat de onderzoekende luisteraar dan kan terugspoelen en herhalen. Het is goed om na te denken over het te gebruiken repertoire. Dat dient in ieder geval voldoende divers te zijn, zodat de deelnemer wat te kiezen heeft.

Autonomie is een belangrijk begrip. Het hele proces, van de existentiële vraag tot aan het - al dan niet - delen van uitkomsten, zou niet beïnvloed moeten worden door externe kaders, zoals verwachtingen van anderen. De deelnemers moeten vrij zijn om te denken, voelen en ervaren wat van binnen zit en wat zich aandient, zonder zich daarbij gecontroleerd te voelen. Het vraagt ook om enige voorzichtigheid van de workshopbegeleider, die de deelnemers meeneemt in het proces, zonder al te veel te sturen. Neem ruim de tijd, ABL en haast gaan niet samen. Het is belangrijk om voldoende tijd te hebben voor elke fase. Tijd om te vertragen, de aandacht te richten, te luisteren, te denken en te fantaseren.

Op grond van deze aandachtspunten ontwikkelde ik de workshop *Art-based learning | Luisterend leren*, waarbij ik zo trouw mogelijk bleef aan de vier fasen.

DE WORKSHOP GEDOCUMENTEERD

Omdat ik de deelnemers zo onbevangen mogelijk wil houden, geef ik een heel korte introductie op ABL. Dan volgt de formulering van de persoonlijke vraag. De één begint direct druk te schrijven, de ander peinst. Uiteindelijk komt iedereen wel tot een vraag. Na elke stap vraag ik om enige terugkoppeling. Uiteraard hoeven de deelnemers niets inhoudelijks te delen, dat zou het autonome karakter van het proces in de weg zitten.

Dan is het tijd voor muziek. De vraag wordt aan de kant geschoven, iedereen luistert nu geconcentreerd naar een aantal stukken. De muziek moet de ruimte vullen, een overweldigende muzikale ervaring kunnen zijn. Ik zorg dus altijd voor een deugdelijke geluidsinstallatie. De deelnemers krijgen één opdracht: Laat je kiezen door een van de stukken. Welk stuk spreekt jou aan, roept je zelfs?

Vervolgens gaat iedereen 'op reis' met het gekozen stuk. De muziek staat online, iedereen heeft een telefoon en een hoofdtelefoon en krijgt een klembord met papier, pennen en (kleur)potloden. Deze fase, een eerste individuele luisterronde, zou je *close listening* kunnen noemen. De deelnemers luisteren een aantal keer naar hun muziekstuk en onderzoeken het grondig. Ik geef hen daarbij wat richting: Wat hoor je nu eigenlijk? Probeer de muziek te laten spreken en zo objectief mogelijk te luisteren, nog zonder betekenis te geven. Wat valt je op? Welke details springen eruit? Dat volle akkoord? Of juist die net niet zuivere toon? Er worden aantekeningen gemaakt of grafische notaties.

Bij de derde fase, *mogelijke werelden*, vraag ik hen zich nu juist mee te laten voeren door de muziek en alles op te schrijven en tekenen wat in ze opkomt. Waar voert de muziek hen naartoe? Welke associaties, emoties, gedachtes, ideeën of herinneringen hebben ze? Probeer open te staan voor alles wat zich aandient, is mijn aanbeveling. Meestal hebben de deelnemers even nodig om terug te komen uit hun *mogelijke wereld*, alvorens we kunnen doorgaan naar de laatste fase: *verhalen vertellen*. We keren dan terug naar de persoonlijke vraag. Heeft de ontmoeting met het muziekstuk je dichter tot een antwoord gebracht? Tot een herformulering ervan? Bleek de vraag eigenlijk niet zo relevant, of is er op dit moment (nog) helemaal geen verband?

Vervolgens proberen de deelnemers hun ervaringen vorm te geven in een creatieve uiting. Dat kan een stuk tekst zijn, een gedicht, een tekening of een idee voor een muziek- of theaterstuk, afhankelijk van de groep en de faciliteiten. Het kan ook een rudimentaire formulering van een idee zijn, want meestal is er geen tijd om heel uitgebreid te werk te gaan. Een terugkomsessie is wat dat betreft een welkome aanvulling op de workshop. Tot slot laat ik de groep in tweetallen kort reflecteren en delen. Bijna altijd moet ik dit onderbreken; de tijd is op.

TOT SLOT

De workshops die ik tot nu toe deed waren heel bijzonder om mee te maken. Ze leverden de deelnemers heel wat op: 'De herhaling bracht vorm, riep beelden op van een indeling, van groei, van fases, van tussenstappen, van binnen en buiten, hielp werkelijk om na te denken over de vraag.' Natuurlijk kwam bij niet iedereen de denkstroom niet op gang, maar het overgrote deel vond het een inspirerende ervaring: 'Ik heb een stukje van mijzelf kunnen voelen in de muziek, in relatie tot de onderzoeksvraag die ik voor mijzelf had geformuleerd.' 'Ik heb ervaren hoe fijn het kan zijn om geprikkeld te worden door het onverwachte. Ik denk dat dit bijna therapeutisch kan werken, waarin je op zoek kunt gaan naar het groter maken van jouw creativiteit en fantasie. Voor mij was twee uur te kort. Ik zou dit wel eens willen uitproberen in een groter project waarbij je een periode lang naar iets toewerkt vanuit art-based learning.'

ABL met muziek is interessant in allerlei kunsteducatieve contexten. Aanknopingspunten voor een workshop ABL met muziek zijn te vinden op: www.ablmuziek.nl.

Paul Verschuur is muzikant en liedjesschrijver. Daarnaast werkt hij voor Rockacademie, Fontys Hogeschool voor de Kunsten.

LEZEN

- Davenport, T. H., & Beck, J. C. (2001). *The attention economy*. Ubiquity.
- Eisner, E. (2002). *The arts and the creation of mind*. Yale University Press.
- Ihde, D. (2007). *Listening and voice*. Amsterdam University Press.
- Juslin, P., & Västfjäll, D. (2008). Emotional responses to music: The need to consider underlying mechanisms. *Behavioral and brain sciences*, 31(5), 559–575.
- Küssner, M., & Eerola, T. (2019). The content and functions of vivid and soothing visual imagery during music listening: Findings from a survey study. *Psychomusicology: Music, mind, and brain*, 29(2–3), 90–99.
- Lutters, J. (2012). *In de schaduw van het kunstwerk: art-based learning in de praktijk*. Garant.
- Lutters, J. (2019). Tien jaar art based learning: Een terugblik. *Cultuur+Educatie*, 18(52), 30–40.
- Lutters, J. (2020). *Art-based learning: Handboek creatief opleiden*. Coutinho.
- Serrien, T. (2017). *Klank: een filosofie van de muzikale ervaring*. Houtekiet.
- Taruffi, L., Pehrs, C., Skouras, S., & Koelsch, S. (2017). Effects of sad and happy music on mind-wandering and the default mode network. *Scientific Reports*, 7(1).